

УДК 316.766.23

О. Мітрофанова,
*кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України,
запрошений доцент Університету Париж 2,
Пантеон-Ассас (Париж, Франція)*

ГАЗОВА КРИЗА В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена газовій кризі січня 2009 р. Автор подає історію україно-російського газового конфлікту, аналізує перебіг інформаційної «війни» в світових ЗМІ, визначає наслідки для сторін. У висновках наголошується на необхідності консолідації вітчизняної політичної еліти та проведення більш активної міжнародної політики з відповідним пропагандистсько-інформаційним забезпеченням у можливих політико-господарських кризах майбутнього.

Ключові слова: газова криза, інформаційна війна, російсько-український конфлікт, експертна думка, міжнародна політика.

Митрофанова О. Газовый кризис в контексте информационной войны

Статья посвящена газовому кризису января 2009 г. Автор излагает историю украинно-российского газового конфликта, анализирует ход информационной «войны» в мировых СМИ, определяет последствия для сторон. В выводах подчеркивается необходимость консолидации отечественной политической элиты и проведения более активной международной политики с соответствующим пропагандистско-информационным обеспечением в возможных политико-хозяйственных кризисах будущего.

Ключевые слова: газовый кризис, информационная война, украинно-российский конфликт, экспертное мнение, международная политика.

Mitrofanova O. Gas crisis in a context of information war

The article is on the gas crisis of January 2009. The history and ongoing of this crisis are regarded and forecasts for a future are made. The necessity for more active foreign propaganda and informational efforts on Ukrainian part to be carried out as well as for its elite consolidation to be achieved is emphasized.

Key words: gas crisis, informational war, Ukrainian–Russian conflict, international politic, expert opinion.

Суттєвою є втрата Україною на міжнародній арені іміджу надійного транзитера російського газу, і саме в цій сфері Києву належить швидко виправляти ситуацію. І хоча зовнішня політика України належить до прерогатив президента держави (до речі, і у Франції цією сферою державного життя керує президент), це якраз той випадок, коли всі гілки української влади повинні виявляти активність, якщо вони переймаються національними інтересами держави, яким відповідає її позитивний імідж країни у світі. Його компрометація в контексті газової кризи заслуговує на окрему увагу.

Дослідженню російсько-українських газових криз приділяється значна увага у доробку вітчизняних фахівців, серед яких відзначимо праці Михайла Гончара, та деяких закордонних науковців. Зокрема, звернімо увагу на публікації француза Марка-Антуана Ейль-Мазега. Мета даної статті — зосередитися на певному аспекті цієї проблематики, а саме на перебігу та поразці України в інформаційній війні під час газової кризи 2009 року. Це малодосліджене питання є актуальним з огляду на вплив на зовнішню політику України та на загальне сприйняття нашої держави у світі. Є журналістські публікації на цю тематику Тетяни Силіної. Між тим доцільним є залучення науковців до опрацювання цієї проблеми.

31 грудня 2008 року закінчився термін російсько-українського контракту щодо постачання газу в Україну. Ціни на газ та на його транзит, запропоновані Росією, у новому контракті, не влаштували Україну, до того ж, Росія не дотримувалася угоди стосовно поступового переходу на світові ринкові ціни на газ для України до 2011 року. Ціна на транзит газу залишалася низькою.

7 січня 2009 р. російський Газпром зупинив постачання газу українською територією в європейському напрямку. Причини цього рішення, згідно з українським експертом Михайлом Гончаром, такі:

- замаскувати недостатню кількість газу для Європи;
- стимулювати розбудову інших газогонів;
- захистити свою політику [1].

Серед причин газової кризи можна відзначити її імперські інтереси Росії, прагнення цієї держави домінувати на євразійському стратегічному просторі, який був під її безпосереднім контролем понад 3 століття.

Потреби України в газі під час кризи забезпечувалися її власним видобутком та запасами, зробленими раніше, що гарантувало Україні певну газову автономію на декілька місяців. Звинувачення проти України щодо зупинення транзиту газу не є достатньо аргументованими. Україна не зупиняла транзит російського газу своєю територією в напрямку інших європейських держав. Ситуація була спровокованою діями Росії. Зимові

температури зумовляють використання частини транзитного газу для функціонування українських газогонів і без цього використання частини транзитного газу його транспортування технічно неможливе. В першій половині січня газ для Європи надходив в українські газогони в незначній кількості або взагалі не надходив. Згідно з заявами українських та російських урядовців, важко зрозуміти, хто ухвалив рішення перекрити постачання газу.

Врешті-решт, 19 січня 2009 року після місяця важких переговорів було підписано головою Газпрому Міллером та Нафтогазу Дубиною у присутності прем'єр-міністрів двох держав Путіна та Тимошенко контракт на постачання газу в Україну та його транзит в Європу. У контракті на 10 років передбачено зробити ціни для України згідно з європейськими стандартами зі знижкою на 20 % на 2009. За прогнозами, середньорічна ціна становитиме 235–259 доларів за 1000 м³ газу. Ціна транзиту газу територією України у 2009 році залишається 1.7 доларів за транзит 1000 м³ на 100 км. На наступні роки ціна узгоджуватиметься. За словами російського прем'єр-міністра Путіна, суттєвим є те, що Росія та Україна у торгівлі газом перейдуть на європейську ринкову ціну якнайшвидше. До того ж, посередницькі структури, як колишню РосУкрЕнерго, віднині виключено з газового ринку. Отже, вся система газових взаємин повинна стати прозорою та передбачуваною [2].

Газова криза в контексті інформаційної війни

Газову кризу 2008–2009 р. можна аналізувати в економічному, політичному, геостратегічному та багатьох інших аспектах, між тим, звернімо увагу на чинник інформаційної війни. Зараз очевидно, що Україна програла цей бій.

Під час газової кризи позиції Росії та Газпрому були достатньо висвітленими в західній пресі, тоді як українські пояснення не знайшли в ній відбитку. Українські посольства залишилися достатньо пасивними, очікуючи вказівок із центру, тоді як представництва західних країн у Києві зіткнулися з доволі специфічними труднощами під час аналізу причин газової кризи. Наприклад, зрозуміти технічні аспекти було нелегко для дипломатів, що мають переважно гуманітарну освіту. Чи була Україна здатною перекрити постачання газу до Європи, тобто «закрити кран», питання не з легких, відповідь на яке передбачає володіння технічними нюансами транзиту газу. Росія швидко звинуватила Україну в крадіжці газу. Ця версія миттєво розповсюдилася у світі й була підтримана деякими західними політиками.

Наприклад, депутат французької Національної асамблеї Т'єррі Мар'яні надрукував у впливовій французькій газеті «Фігаро» статтю з назвою «Хто справжній винуватець газової кризи в Європі?», де було зазначено, що коли Газпром 1 січня ухвалив рішення перекрити постачання газу в Україну, то російський газ, що йшов транзитом в Європу, відразу ж почав зникати, і у Газпрома не залишилося іншого вибору, як закрити крани [3]. В цьому контексті цікавим є той факт, що депутат від партії «Союз за народний рух» Т. Мар'яні є заступником голови парламентської групи дружби Франція–Україна та віце-президентом французько-російської парламентської комісії, отже, виникає запитання, а чи звертався він до своїх українських колег за поясненнями, а якщо так, то чи були вони надані.

Показовим може бути погляд дипломата, що працював у минулому в регіоні країн СНД, але не обіймає подібну посаду зараз, що дозволяє йому вільно висловлювати власні думки. Згідно з коментарем, який люб'язно погодився надати колишній аташе оборони Франції в Україні, полковник у відставці Жан-Ів Буріс, у 2009 р. Росія, на відміну від енергетичної кризи, що відбулася на три роки раніше, приділила спеціальну увагу керуванню своєю зовнішньою комунікацією. Досконала кампанія пояснень, що надавалися спільно прем'єром Путіним та віце-президентом Газпрому Олександром Медведевим, були інструментами цієї діяльності в засобах масової інформації. Останній у перші дні кризи на початку 2009 р. здійснив ділові поїздки до декількох столиць. З другого боку, звернення до закордонних спостерігачів, запрошених на російські та українські об'єкти, створили умови псевдотрибуналу експертів, судження яких було визнаним, незважаючи на те, було воно справедливим чи ні. З такими самими аргументами, як і раніше, але з відповідним наданням інформації Росія виграла. ЄС на рівні свого парламенту, як і Баррозу, відреагував суворо, але не пощадив ні Росію, ні Україну, тоді як у 2006 р. критикував лише Росію [4].

Далі звернімо увагу на той факт, що в самий розпал газової кризи французький міністр оборони Ерве Моран підкреслив, що питання ймовірного вступу Грузії та України в НАТО треба розглядати, узгоджуючи його з Росією [5]. Показово, що нещодавно французькі високопосадовці наголошували на тому, що внутрішній чинник є основоположною перешкодою на шляху України в НАТО. Отже, Москва під час газової кризи продемонструвала, що вона може змусити почути свій голос, і не лише військовими засобами.

Взагалі інформаційний удар по іміджу України є доволі відчутним у контексті опрацювання Угоди асоціації України з ЄС, запропонованої на саміті «Україна–ЄС» 9 вересня 2008 р. у Парижі під час французького

головування в ЄС. Можна поміркувати над питанням, кому вигідно зашкодити іміджеві України, коли на численних міжнародних конференціях та симпозиумах посилюються заклики представників країн ЄС до України сконцентруватися на європейській інтеграції та не наполягати на вступі в НАТО?

Але принаймні очевидно, що газова криза зруйнувала імідж України як надійної країни-транзитера в той час, коли Київ було запрошено інтенсифікувати та перевести відносини з ЄС на вищий рівень шляхом укладення Угоди асоціації.

Між тим, французький фахівець Анке Хепш де Севеленж звертає увагу на той факт, що українські еліти (особливо представники Нафтогазу, але також і політики) впевнені, що ЄС переконаний, що повна відповідальність за конфлікт лежить на Росії і що конфлікт не затьмарив імідж України [6].

Газова криза — яскравий приклад програшу Україною інформаційної війни. У майбутньому Київ повинен бути більш солідарним з ЄС хоча б завдяки власній інформаційній політиці. Наприклад, пояснюючи, що розбудова нових газопроводів без газосховищ не є достатньо безпечною, а враховуючи наявність газосховищ в українській газотранспортній системі, буде легше владнати гіпотетичні технічні аварії.

Врешті, гірко визнавати, але певний удар по іміджу Україна знов завдала собі сама. Чвари між основними керманічами держави у такій важкій момент у черговий раз привернули увагу Заходу. Саме тоді, коли українські техніки здійснили реверс української газотранспортної системи і таким чином врятували країну від холоду, політики найвищого рівня не здатні були об'єднатися, а, навпаки, втілили українську приказку «де є два українці, там є три гетьмани». Західні дипломати приділили належну увагу цьому чиннику української політики під час події, що стала випробувальною для держави.

Отже, газова криза 2008–2009 р. показала, що Україна повинна навчитися вести інформаційні війни та захищати свої національні інтереси, якщо не хоче відігравати принизливу роль «цапа відбувайла». І чому б не надіслати своїх фахівців повчитися в ті країни, які мають певний успіх в цій сфері? У Францію наприклад.

Європейська солідарність

Ймовірно, якби Європейський Союз був би солідарним та мав єдину позицію щодо України і щодо Росії, то газова криза взагалі б не відбулася. З другого боку, газова криза 2008–2009 рр. підготувне ЄС до забезпечення ефективності у сфері енергетичної безпеки.

У 2006 році ЄС був достатньо солідарним з Україною. Він готував та був готовим задекларувати, що дії подібного типу (як перекриття газу Україні в 2006 р.) не є прийнятними. Але Україна підписала угоду з Росією,

і проблему було швидко врегульовано. Українська сторона не направила делегацію в Європейську Комісію для пояснення ситуації. У 2009 р. реакція ЄС на початку кризи була дуже обережною: 27 країн-членів звели російсько-українську газову кризу до звичайного комерційного двостороннього конфлікту. Інформація надавалася переважно з російського боку, пропаганда російського Газпрому була дуже активною.

Для України буде корисним створити дорадчий орган у сфері аналізу та ухвалення рішень у галузі енергетики з європейськими експертами заради зближення українських та європейських підходів та можливості для української сторони з успіхом захищати власні погляди в мас-медіа та інституціях ЄС у випадку нової газової кризи. Також це буде першим кроком на шляху інтеграції України в об'єднаний європейський енергетичний ринок зі спільною інфраструктурою та транспортом, газогонами та газосховищами, які б управлялися по формулі 27+1 (країни-члени ЄС та Україна).

Європа могла б зміцнити свою енергетичну солідарність через створення спільної транспортної інфраструктури для транзиту газу та його накопичення. Довготермінові відносини між країнами-постачальниками та країнами-транзитерами повинні будуватися на міцній базі.

Зокрема, ЄС також може:

- виробити нову схему постачання і транзиту газу для захисту європейських споживачів від повторення подібних криз у майбутньому, запроваджуючи окремі угоди з Україною щодо транзиту газу і з Росією щодо закупівлі газу;
- розбудувати систему транзиту газу не по території Росії (проект Nabucco);
- диверсифікувати власні джерела енергії (альтернативні, нафта, електроенергія, атомна енергія).

Наслідки для України:

Економічні

З одного боку, ціни на газ є проблемним питанням для Росії з огляду на загальне падіння цін на енергоресурси. З другого боку, Україна вже постраждала від економічної кризи і має труднощі зі сплатою за газ, котрий вона використовує в значних кількостях. Значне підвищення цін на газ може спричинити складнощі для споживачів.

Ембарго на газ вплинуло на хімічну промисловість, значну кількість хімічних заводів було зупинено. Металургійна промисловість менше постраждала, тому що вона не залежить так сильно від газу як хімічна. Металургія може перейти на електроенергію та кокс.

Україна експортує сировину та напівфабрикати. Хімічна та металургійна промисловість України споживають багато енергії, тоді як більшу частину заводів не модернізовано, звідки значне використання енергії. Економічна криза, що почалася восени 2008, зменшила попит ЄС на українські товари. Ситуація для України може поліпшитися у другій половині-наприкінці 2009 року зі зменшенням сезонної ціни на газ.

Ймовірне підвищення цін на газ для українських споживачів.

Між тим Україна могла б:

- зменшити використання газу;
- збільшити власне видобуток газу, як вона вже зробила під час кризи;
- збільшити використання вугілля [7];
- Україна разом з іншими зацікавленими країнами могла б створити консалтінгову структуру для аналізу важливих рішень у сфері енергетики.

Наразі подібна система розвинута в ЄС, але в Україні немає міжнародної консультативної структури у сфері енергетичної політики. Утворення подібної структури за участі міжнародних експертів, наприклад з Газ де Франс, може слугувати базою для ухвалення рішень у цій галузі [8].

Політичні

Газова криза була спричинена передусім політичними мотивами. Однією з російських цілей було дискредитувати Україну, знизити її вагу в геополітиці та геоекономіці та отримати певний контроль над її газотранспортною системою. Безсумнівно, внаслідок цієї кризи Україна втратила імідж надійного транзитера газу.

Треба враховувати, що газова криза відбулася за рік до президентських виборів в Україні, коли рейтинг діючого президента Ющенка знижується. Тоді як його колишній суперник під час помаранчевої революції, лідер опозиційної партії Регіонів Віктор Янукович може балотуватися в президенти, нагадуючи факт, що коли він був прем'єр-міністром, Україна мала спокійну зиму без газових криз 2006–2007. Чи вирішила Росія застосувати методи більш вишукані, але більш відчутні, щоби опосередковано вплинути на вибір майбутнього президента?

Крім того, газова криза була чудовою нагодою, аби відвернути увагу населення від поточних економічних проблем, які загострилися під час загальносвітової економічної кризи. Гривня суттєво знецінилася, збільшилися інфляція та безробіття. В Росії також відчули негативний вплив економічної кризи, а газова криза могла відвернути увагу населення від внутрішніх на зовнішніх проблем.

Стратегічні / геостратегічні

У газовій кризі 2008-2009 рр. не було країн, що виграли. Обидві держави втратили. Росія заплямувала свій імідж як надійного постачальника

газу, а Україна — як надійної країни-транзитера. Але Україна до того ж програла інформаційну війну Росії.

Газова криза є прикладом важливості економічної розвідки в сучасному світі. Україна для забезпечення опалення країни під час кризи повинна була реалізувати складний процес реверсу своєї газопровідної системи. І українські техніки, котрі це і зробили, підтвердили свій високий професійний рівень.

Військові

Президент Віктор Ющенко провадить політику євроатлантичної інтеграції України. Між тим, внутрішня і зовнішня ситуація на сучасному етапі несприятливі для вступу України в НАТО. Російські керівники ставляться ворожо до поширення НАТО на цю колишню радянську республіку.

Україна, розуміючи, що реальна швидка інтеграція в ЄС та НАТО неможлива, може зайняти очікувальну позицію та не дратувати Росію пронатівською риторикою та настирливим нагадуванням, що з часом Чорноморський флот Росії має покинути терени України. Таким чином, буде зменшено політичні чинники, що провокують газові конфлікти. За цей час Україні належить максимально можливо диверсифікувати постачання енергоресурсів та звернутися до ЄС по допомогу в запровадженні енергозберігаючих технологій, використовуючи той факт, що Україна готується до підписання Угоди асоційованого партнерства з ЄС, що й може бути використаним як аргумент.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Інтерв'ю з директором енергетичних програм українського Центру Номос Михайлом Гончаром.* Київ. 21.01.2009.
2. *Десять лет строгого режима.* – Коммерсант 20.01.2009.
3. *Thierry M. Crise du gaz en Europe : qui est le vrai responsable?/ Thierry Mariani // Le Figaro.* – 14.01.2009.
4. *Інтерв'ю з колишнім аташе оборони Франції в Україні, полковником у відставці Жаном-Івом Бурісом.* Київ. 09.02.2009.
5. *Моран Эрве.* Франция : расширение НАТО нужно согласовывать с Россией/ Эрве Моран [Електронний ресурс]. – <http://www.podrobnosti.ua> (12.01.2009)
6. *Інтерв'ю з менеджером з розвитку проектів EDF Анке Хепп де Севеленж.* Київ. 17.03.2009.
7. *Інтерв'ю з директором енергетичних програм українського Центру Номос Михайлом Гончаром.* —Київ. 21.01.2009.
8. *Інтерв'ю з академіком Леонідом Уніговським, генеральним директором «Нафтогазбудінформатика».* 19.01.2009.